

Samfundsvidenskab og historie

Nogle metodeovervejelser

**Af
Preben Etwil**

Samfundsvidenskab og historie

Hvis man har det formål, at studere væsentlige samfundsmæssige ændringer over tid, kommer man ikke uden om nødvendigheden af at forbinde samfundsvidenskab med historieforskningen. Denne erkendelse er ikke af ny dato, men det har desværre ofte skortet på praktisk udnyttelse i det daglige forskningsarbejde rundt omkring på de enkelte forskningsinstitutioner. Der har været talt meget om det ønskelige i en større faglig integration, men det praktiske forskningsarbejde har ikke altid kunnet leve op til ambitionerne. Man har haft nok i sig selv. Den benhårde konkurrence inden for de forskellige forskningsområder har betydet, at hvert enkelt fagområde ihærdigt har bestræbt sig på, at understrege hvilke forhold, der gjorde, at de adskilte sig fra andre samfundsvidenskabelige og historiske fag, og især inden for nært beslægtede fagområder – ja sågar inden for samme fagområde, men mellem forskellige institutter og universiteter.

Samfundsvidenskaberne kan udvide historiefaget – og omvendt

Dette er ærgerligt, da det er hævet over enhver tvivl, at samfundsvidenskaberne kan bidrage til historieforskningen på mindst to områder. For det første kan samfundsvidenskaberne udvide historikerens emneområde inden for det økonomiske, sociale og politiske område. For det andet kan samfundsvidenskaberne bidrage med, at kunne udvide historieforskningen med strengt analytiske modeller. På den anden side kan historievitenskaben tilføre samfundsvidenskaberne formidlingsmæssige kvaliteter, mangfoldighedens præcision og det kildekritiske grundlag. Det er en kendsgerning, at meget teoretisk samfundsvidenskab desværre er totalt løsrevet fra den historiske virkelighed. Især forsynder mange samfundsforskere sig mod det kildekritiske arbejde, inden at de inddrager de historiske erfaringer på en yderst bastant måde i deres forskningsresultater.

Fagintegration styrker fagene

I det følgende gennemgås de forskellige fagområders stærke og svage sider med henblik på at kunne indgå i hinandens forskningsområder. Herunder de forskellige fags arbejds- og analysemetoder. Startende med historie, hvorefter sociologi og politologi beskrives, for til slut at præsentere den økonomiske videnskab. Påstanden er, at disse fagområder og dets udøvere, trods forskellige udgangspunkter, gensidig kan have stor gavn af hinandens måde at analysere verden på. Den foranderlige verden har som bekendt mange aspekter og nuancer. I sidste ende handler det jo om at opnå en ny erkendelse, og desto flere tilgange der er til verden, desto mere nuanceret billede kan der opnås.

Historie og samfundsvidenskaberne

Historiestudiet på Københavns Universitet har en ambition om, at kunne integrere historiefaget med forskellige samfundsvidenskabelige discipliner. Fra officielt hold er der høj faglig cigarføring, da det kræves, at den studerende: ”skal demonstrere fortrolighed med centrale samfundsvidenskabelige discipliner, forankret i et kendskab til den nyeste historie og det moderne (postmoderne) samfund, herunder et kendskab til globaliseringsprocessen og dens betydning for samspillet mellem forskellige kulturer nationalt og internationalt. Herunder skal indgå et grundlæggende kendskab til: Markedsøkonomiens økonomiske teori; Den økonomiske teoris historie og økonomisk-historisk historiografi; Det politiske system i Danmark i

lokal, europæisk, global og komparativ sammenhæng; Almen sociologi; Politisk idehistorie; Kulturteori, herunder kulturmøder og kulturelle konflikter”.

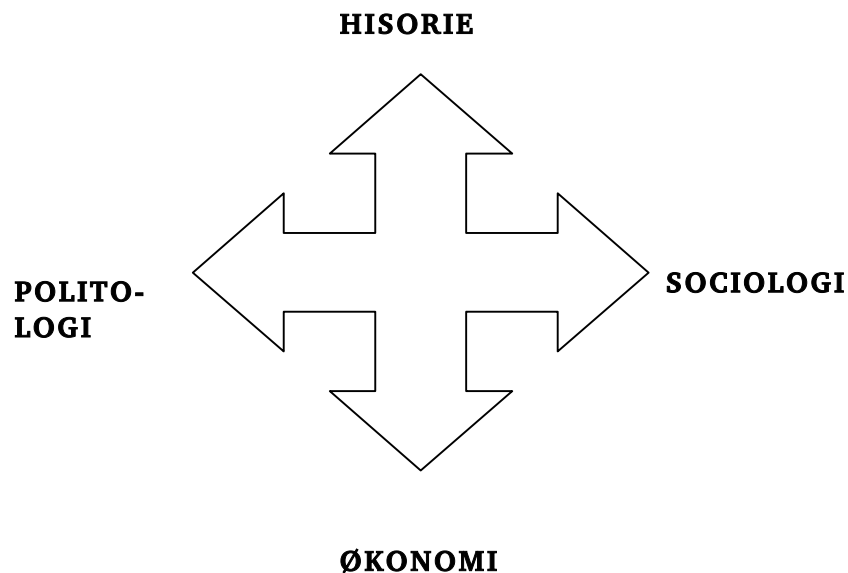
Faglig udvikling af historiefaget

Som led i en fortsat faglig udvikling, er det naturligt, at fagets udøvere forsøger at orientere sig mod samfundsvidenskabelige discipliner, som dermed kan bidrage til at indgå som hjælperedskaber til at udvide historieforskningens genstandsfelt. Historikeren får dermed rådighed over en større værktøjskasse i sin forskning – især til støtte for sit analytiske arbejde med de historiske data.

Lidt af det hele

I sandhed en ordentlig mundfuld. For at få lidt styr på det hele gives her en kort præsentation af de elementer inden for den historiske, sociologiske, politologiske og økonomiske videnskab, der med succes kan blive genstand for en øget faglig integration. Det vil blive forsøgt, at beskrive det der samler, mere end det der skiller.

Integration af historie og samfundsvidenskab

Historie som et fag

Der findes ufattelig mange – og stort set enslydende – forklaringer på hvad historiefaget går ud på. På Københavns Universitet præsenteres faget på denne måde: ”Faget historie sigter på at forstå hvad der er sket iblandt mennesker. Fra i dag og bagud til de tidligste tider. Det er et stort emne, og der arbejdes med det i mange fag. Det særlige ved historie er, at vi tager bredden som udgangspunkt. Det hele hører med. Og at vi ønsker at spænde hele vejen i vores arbejdsform. Historien er den præcise beskrivelse af menneskers livsvilkår og livsforløb et konkret sted i verden, og den er de store teorier og abstrakte modeller... Humanistisk Fakultet fortsætter: ”Historiestudiet har to mål. Det ene er at vide noget om konkret historie. Det andet er at kunne producere viden om historie. At kunne mere end bare at forbruge og formidle. Studiet tilbyder viden om historie, både som det store overblik og som fordybelse i afgrænsede områder. Både viden om det nære, der danner vore umiddelbare forudsætninger i Danmark i dag, og om det fjerne i tid og rum, der kan tjene som afsæt for en dybere erkendelse. Evnen til

at kunne arbejde med historisk stof øves i praksis i en række discipliner der rækker fra det banale til det aller vanskeligste.”

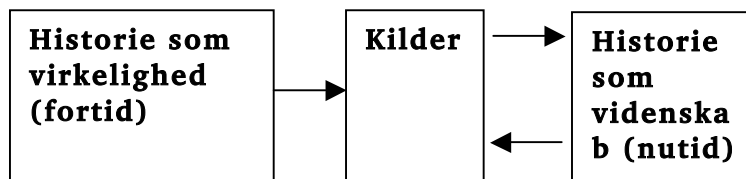
Historie er både fakta og bevidsthed

Historikerens opgave er at rekonstruere og fortolke en fortid, der faktisk har foregået. Man kan sige, at lige på det punkt indtager historiefaget en særstilling blandt videnskaberne, fordi den i sin oprindelse ikke alene udsprang af rationelle studier og erkendelse, men at faget havde sine rødder tilbage i menneskehedens centrale kulturoplevelser, i myterne og kronologien. Historien bidrager til at give mennesket identitet. Historikeren er for fællesskabet, hvad hukommelsen er for den enkelte. Et folk har brug for en fælles fortid hvis det skal håbe på en fælles fremtid, og derfor bliver den nationale historieskrivning bæreren af den nationale bevidsthed. Derudover skal man absolut ikke være blind for, at historie i lighed med kunst, kan have sin egen selvstændige værdi. Dette understøttes af, at flere historikere, ud over at være fremragende videnskabsmænd, er gudsbenåede fortællere.

Ingen mulighed for efterprøvning

Det er i historiefaget ikke muligt direkte at iagttage sit emne eller mulighed for at lave egentlige forsøg, idet dette jo ville kræve ”en gentagelse af fortiden”. Hermed deler historievitenskaben – i modsætning til fx naturvidenskaben – skæbne med de samfundsvidenskabelige discipliner.

Kildernes centrale betydning for historievitenskaben

Kildekritik er og forbliver et væsentligt element i al historieforskning

Kilder er et meget centralt begreb i faget historie. Kilderne er alle de skriftlige og ikke-skriftlige efterladenskaber, der findes fra en given periode i historien. Kilderne giver historikeren fast grund under fødderne. På dette særlige felt er historikeren ganske alene i forhold til de andre samfundsvidenskabelige fag, der nærmest tager deres kilder for givne. På den måde kan man hævde, at de andre videnskaber står på skulderen af historikeren, der fremskaffer det materiale, som de analyserer videre på. Det er dog alt for forsimplet at tro, at historikeren kun arbejder med sine kilder. For hvis vedkommende gjorde det, ville vedkommende hurtigt komme til kort, da kilderne ofte er svære at forstå fordi de bygger på en viden og indforståethed, som man havde dengang kilden blev til. Det gælder både skriftlige og ikke-skriftlige kilder. For at forstå kilderne er det nødvendigt med et fortolkningselement. Denne fortolkning kan bl.a. opnås ved at læse andre historikers tolkninger af de fortidige kilder eller andre historikers resultater. Der kan også findes hjælp i de samfundsvidenskabelige discipliner.

Historie er flere ting

Inden for historieforskningen er der mindst tre forskningsmæssige indfaldsvinkler, der udmærket kan være i kombination med hinanden eller hver for sig:

- Historikeren der undersøger mennesket selv som tænkende, følende, villende og handlende subjekt og mekanismerne bag disse psykologiske egenskaber.
- Historikeren der undersøger produkterne af menneskelige handlinger såsom sproglige ytringer, kunst, litteratur, musik, redskaber klæder og husgeråd.
- Historikeren der undersøger den kronologiske rækkefølge af en mængde data eller begivenheder.

Retten til at eje historien

Historikere har alle dage været yderst bevidste om deres egne roller som en slags ejere af historiske begivenheder med deraf stor politisk og national symbolværdi. Derfor har der også altid foregået en kamp mellem historikere om retten til at være de toneangivende på visse historiske områder. Til tider har der været tale om drabelige kampe om ære og magt, men i lige så høj grad om prestige, karrieremuligheder og offentlige forskningsmidler. I nyere dansk historieforskning har især besættelsestiden og den kolde krig været genstand for denne type af kamp.

Historiske årsagssammenhænge

Historikere er i det hele taget ikke meget for at bruge egentlige teorier i deres forskning. Når det undtagelsesvis alligevel sker, er det ofte kausalitetslutninger, der tyns til. Den franske sociolog Emilié Durkheim kaldte det de proportionale forandrings metode: ”Den simple parallelisme af de værdier, som gennemløbes af to fænomener, er når den er påvist i et tilstrækkeligt antal tilstrækkelig varierende tilfælde, et bevis for, at der består en relation mellem disse to fænomener... så snart man har bevidst, at to fænomener i et vist antal tilfælde varierer på overensstemmende måde man være sikker på, at man står over for en (videnskabelig) lov”. Et forhold der i matematikken kaldes en korrelation.

Forsøg på en teoriklassifikation

Den svenske økonomiske historiker Rolf Adamson har opstillet et slags klassifikationssystem, som han mener, vil kunne bidrage til, at give historieforskningen en teori i samfundsvidenskabelig forstand. For ham er teori en begrebsamling, der er forbundet af hypoteser, der indgår i et logisk sammenhængende system, der kan anvendes til styring af historieforskerens empiriske arbejde. For Adamson indeholder enhver teoridannelse - i større eller mindre grad - seks teoridimensioner:

- T for tids-dimensionen
- R for rum- eller geografi-dimensionen
- G for generalisations-dimensionen
- E for empiri-dimensionen
- L for logik-dimensionen
- A for abstraktions-dimensionen

Indplacering af teoridimensionerne

For Adamson har den marxistisk inspirerede historiske helhedsteori meget høje T-, R-, G- og A-værdier. Til gengæld er L-værdien lav, og E-værdien ekstrem lav. Traditionelle samfundsvidenskabelige discipliner så som økonomi og sociologi har efter Adamson's opfattelse en høj E-værdi, middel L- og A-værdier, men lave T-, R- og G-værdier. De videnskabelige økonomisk-historiske fremstillinger bliver af Adamson indplaceret med ekstrem en høj E-værdi, og en ikke ekstrem lav A-værdi. Adamson er af den opfattelse, at der kan foretages en yderligere reduktion i kategoriseringen, dvs. til kun to grupper, nemlig hhv. ”teorier

oppefra” dvs. GRAT-teorier, og ”teorier nedefra” som omfatter ELA- og E-teorierne.

Forskellige traditioner mellem samfundsvidenskaberne og historiefaget

Den norske samfundsforsker Stein Rokkan så en række traditionsbundne forskelle mellem samfundsvidenskaberne og historieforskningen. Efter Rokkan's mening arbejder historikere som regel længe og grundigt med et enkelt større tema, mens samfundsforskeren ofte har en række mindre projekter i gang samtidig. Samfundsforskeren udsender løbende foreløbige resultater og delrapporter, mens historikeren mener, at det er vanskeligt at udskille enkeltdele af forskningen, og foretrækker som hovedregel, at udsende et samlet værk. Samfundsforskere søger ofte de enklest mulige forklaringsmodeller, og vil have hver enkelt variabel specificeret og kvantificeret, og vurderet i forhold til de opstillede hypoteser. Historikeren ønsker derimod som hovedregel, at indvæve en lang række af sine ræsonnementer i en flydende analyse og fortælling for at finde frem til den bagvedliggende historiske hændelse, da de ofte finder forenkledede vilkårsanalyser for snævre og for abstrakte. Ligeledes skal man efter Rokkan's opfattelse ikke underkende, at forskningen påvirkes af de forskellige målgruppers behov for information. Samfundsvidenskabernes formidling er primært fokuseret på andre forskere og beslutningstagere, og det bliver dermed tilladt – ja ligefrem prestigefyldt – at skrive i et teknisk og abstrakt sprog, mens historikeren i højere grad skriver for den ”interesserede borger”, hvilket gør, at der ofte må skrives i et sprog, der ikke kræver specielle forudsætninger.

Selvkritisk dansk historiker

Den danske historiker Søren Mørch, har givet sine kollegaer – og sig selv? - følgende kærlige men kritiske skudsmål: ”For mange historikere er det betænkeligt, hvis nogen frivilligt og med fornøjelse læser deres bøger. Videnskabelig dansk historie bør ikke være let at læse og slet ikke underholdende. Det er ligefrem blevet til, at den af princip skal være kedelig, for at man kan være sikker på, at den er videnskabelig.....Dansk historieforskning er kommet uden om problemet med videnskabelighed ved at lade som ingen ting og har klamret sig til en faglig tradition, der stammer fra 1880'erne. Måske af samme grund er dansk historieforskning stort set ukendt uden for landets grænser. Ligesom troldene i Dovre er den sig selv nok og lever sit eget, meget stilfærdige liv, isoleret og fjernt fra denne verdens tummel.... For vores lærere var teori ikke noget historikere behøvede at gå op i. Den ganske banale indsigt, at udtryksformen selvfølgelig bestemmer, hvad man kan udtrykke, strejfede hverken dem eller os.... Historievidenskaben er ikke handlingsvejledende. Det enkelte menneskes livserfaring er ikke nogen gyldig parallel til historien...Historie er af mange gode grunde ikke som naturvidenskaberne fremtidsrettet, og det er en illusion at tro, at samfundsvidenskaberne, der i vid udtrækning tilvejebringer deres empiri på historisk erkendelse, er blevet det. Økonomiske ”vismænd”, der stiller an med udsagn om hvordan samfundsøkonomien vil udvikle sig i fremtiden, er pinligt komiske.”

Teori eller praksis

Der er naturligvis en hårfin grænse mellem teori og praksis. Det siges ligefrem, at en praktiker er en person, der anvender en gammel teori, mens en teoretiker er en person, der formaliserer en gammel praksis.

Historiefaget er hele tiden under udvikling, hvilket helt naturligt fører til, at fagets retning og perspektiv løbende diskuteres blandt fagfæller. Historikeren Thomas Høvsgaard har fremført følgende betragtninger om historiefaget: ”Indenfor åndsvidenskabernes kan en sag altid ses fra mindst to sider; det gælder selvfølgelig også for historiefaget. Selv spørgsmålet om en historieteoretisk debat er man uenige om: Nogle anser det for et krisetegn, at man ser sig nødsaget til at diskutere fagets form og indhold. Disse mener, at der i sådanne diskussioner ligger en kim til fagets opløsning. Andre ser det som vældigt positivt, som en styrkelse af fagets teoretiske elementer i almindelighed og dets indre og ydre profil i særdeleshed”.

Sociologien er videnskaben om samfundet eller ”det sociale”. Sociologien har fokus på det sociale liv, og den samfundsmæssige udvikling med det formål at påvise mønstre og sammenhænge og anstille forklaringer på sådanne iagttagne sammenhænge. Kendskab til sociologiske metoder kan give historikeren et større indblik i, et mere nuanceret historisk syn på udvalgte områder af fortidens samfund og den dertil knyttede samfundsmæssige udvikling. Sociologien spænder som fag fra studier i mødet mellem enkelte mennesker over studier af grupper og gruppeprocesser, organisationer og institutioner til studier af globale strukturer og deres ændringsprocesser. Studier af institutioner er primært knyttet til politik, økonomi, kultur og hverdags- og arbejdsliv. Sociologi bliver ofte opdelt i en række underdiscipliner så som organisationssociologi, politisk sociologi, arbejdsmarkedssociologi, uddannelsessociologi, kultursociologi, familiesociologi, barndommens sociologi, men også retssociologi, miljøsociologi osv. Sociologien beskæftiger sig ligeledes med spørgsmål omkring social differentiering og social integration på tværs af samfundets forskellige sektorer. Studier af social differentiering retter opmærksomheden mod den sociale ulighed, der er knyttet til sociale klasser, social mobilitet, eksklusion, marginalisering, integritet, køn og etnicitet.

Betegnelsen *sociologi* blev vistnok introduceret for første gang i 1838 af den franske filosof Auguste Comte (1798-1857), der propagerede for sociologien som en ”positiv” videnskab baseret på empiriske erfaringer og især frigjort fra teologiske, metafysiske og ideologiske overtoner. Nogle mener, bl.a. Karl Popper, at Platon var sociolog i den forstand, at han anvendte idealistiske metoder til at analysere menneskets sociale liv og lovene for dets udvikling, såvel som lovene og betingelserne for dets stabilitet. Etablering af sociologi som en egentlig videnskabelig disciplin skete imidlertid først i slutningen af 1800-tallet. Blandt pionererne findes englænderen Herbert Spencer (1820-1903), franskmændene Emilié Durkheim (1858-1917), tyskerne Ferdinand Tönnies (1855-1936), Max Weber (1864-1920) og Georg Simmel (1858-1918) samt amerikanerne William Sumner (1840-1910) og Charles H. Cooley (1864-1929). Karl Marx (1818 – 83) kom også til at præge sociologien, selvom han ikke af samtiden blev henregnet til faget. De klassiske sociologer var især optaget af industrialismens fremvækst, kapitalismens udbredelse, opløsning af gruppefællesskaber, nye sociale klasser, urbaniseringen og moderniseringen af samfundets institutioner, hvilket er yderst interessante temaer for enhver historiker.

*Introduktion af sociologi i
Danmark*

I Danmark blev sociologien introduceret af filosofen Claudius Wilkens, der i 1881 udgav bogen "Samfundslegemets Grundlove. Et Grundrids af Sociologien" - en af verdens første, hvis ikke den første lærebog i sociologi. Dette til trods havde sociologien svært ved at finde fodfæste i den akademiske verden. Først i 1913 kom sociologien ind på universiteterne som et egentligt fag i forbindelse med økonomistudiet.

Moderne sociologi

Sociologi fik især i USA en opblomstring efter 2. verdenskrig. Dette skete som et naturligt resultat af efterkrigstidens meget store økonomiske, sociale og demografiske strukturændringer. Et af de store teoretiske synteseforsøg blev dog allerede påbegyndt i 1930'erne og ledte frem til den såkaldte strukturfunktionalisme, der spillede en dominerende rolle i flere årtier. Grundsynspunktet var her, at samfundets forskellige delsystemer og elementer skulle analyseres ud fra deres funktion i forhold til helheden og til hinanden. Som modstykke til den strukturorienterede synsvinkel opstod andre strømninger, der i højere grad tog udgangspunkt i de enkelte individers handlinger. Nyere sociologiske teorier forsøger fra og med 1960'erne at forene struktur- og handlingsorienterede synsvinkler. Eksponenter for disse synspunkter er bl.a. Anthony Giddens og Pierre Bourdieu. Andre typer af sociologiske studier søger at påvise nogle overordnede udviklingstendenser eller tidstypiske træk i samfundsudviklingen. Dette kan eksempelvis være analyser af ændrede magtstrukturer, livsformer og kulturelle mønstre ved skiftet fra en industriel til en postindustrial eller postmoderne samfundsform. En variant heraf er studier af centrale træk i, hvad der er betegnet som risikosamfundet med den tyske sociolog Ulrik Beck som den mest fremtrædende repræsentant. Desuden har en række sociologiske teorier arbejdet med analyser af samfundets forandring. Især har Jürgen Habermas' teori om systemtænkningens kolonisering af vores livsverden skabt stor interesse, der rækker langt ud over en snæver faglig sociologkreds. Disse teoretiske og sociologiske indfaldsvinkler kan være yderst nyttige i forskellige samtidshistoriske studier.

*Ufrugtbar sociologisk kamp i
Danmark*

I Danmark blev der imidlertid fra og med 1970'erne udkæmpet en ufrugtbar kamp mellem en traditionel sociologisk positivisme og en virkelighedsfjern marxistisk kapitallogisk sociologiopfattelse. Kampen førte til, at Danmarks eneste sociologiske institut blev lukket, og det blev først flere år senere genoprettet i en ny og rekonstrueret form.

Sociologiens elendighed

Sociologi er mange ting, og det er ikke alle, der mener, at denne videnskab har bidraget til ny samfundsmæssig indsigt. Filosofen Jørgen Dalsgaard skriver bl.a. : "Det ser ud til, at sociologien i mange henseender har været en dårlig rådgiver for den politiske offentlighed. Lige siden sin grundlæggelse i 1800-tallet har denne videnskab nemlig været arnested for et virvar af filosofiske kontroverser og indbyrdes modstridende skoledannelser, og i de seneste årtier synes en udpræget krisebevidsthed efterhånden at have slået rod i faget. Mange har set i øjnene, at der simpelt hen ikke eksisterer noget alment anerkendt grundlag for en sociologisk videnskab, og bog efter bog har omhandlet sociologiens "paradigmekrise" og "faglige fragmentering" - eller udtrykt med jævne ord og som en moderne forfatter siger det: "Det eneste, som to sociologer kan blive enige med hinanden om, er, at en tredjes arbejde ikke dur til noget!"....Det er næppe nogen nyhed, at

sociologiske teories skær af lighed med naturvidenskab har det med at fordufte, så snart det kommer til spørgsmålet om testprocedurer og respekt for kendsgerninger... Traditionelt har sociologer defineret sig selv ved en fremgangsmåde, der er mere metodisk og objektiv, mere naturvidenskabeligt præget end de humanistiske dannelsesfags. Dette betyder, at de menneskelige forhold i højere grad skal gøres til "genstande" for forskning på linje med sten eller atomer - de skal, med en programmatisk vending fra en af sociologiens grundlæggere, "betragtes som ting". Den idé strider jo lodret imod etikken i almindeligt samliv, hvor det kan være menneskeligt at betragte hinanden som gode eller onde, medspillere eller modspillere - men aldrig bare som "ting" eller "fakta"... Der synes at være principielle grunde til, at en videnskab om sociale forhold ikke kan objektivere sin genstand og distancere sig selv fra den på samme måde som en videnskab om naturen. Perspektiverne i den konstatering rækker langt ud over faget sociologi, fordi store dele af de humanistiske videnskaber i årtier har ligget under for ismer med et analogt videnskabsideal."

Politologi Politologi er "læren om politik", eller om vil, det videnskabelige studie af politik. Nogle gange går faget også under navnet statskundskab. Problemet er, at politik er et omstridt begreb. Politik har bredt sagt at gøre med konflikt og samarbejde i offentlige anliggender, der har betydning for grupper i samfundet eller hele samfundet. Politik handler derfor både om interesse modsætninger, løsningsmuligheder, samt udøvelse af magt. Studiet af institutioner, de processer der foregår, de aktører der er involveret, er en væsentlig del af politologien. Det drejer sig fx om de politiske partiers virksomhed, om valgsystemer, regeringsformer, lovgivning og andre former for beslutningstagning. Men også de holdninger, der ligger bag den politik, der udøves, enten i form af konkrete aktørers meninger og opfattelser eller i form af mere gennemarbejdede politiske ideologier, hører med til det videnskabelige studium af politik. Det samme gælder selvfølgelig de politiske processers resultater, dvs. finanspolitikken, socialpolitikken, miljøpolitikken, skolepolitikken og forsvarspolitikken.

Ny videnskabsdisciplin Politologi er et relativt ungt universitetsfag i Danmark. Først i 1959 blev der oprettet et Institut for statskundskab ved Aarhus Universitet, og langt senere blev det muligt, at studere dette fag på Københavns Universitet.

Integration mellem historie og politologi Der er kun gradforskelle mellem en historisk politolog og en politologisk historiker. En historiker kan bruge det politologiske værktøj som en hjælpevidenskab, der kan levere begreber og teoridannelser, således at det specifikke ved historien, kan løftes op til at også uddrage generelle og specielle karakteristika ved det historiske forløb. På den anden side kan politologen bruge historien som en slags "råvareleverandør", hvor det egentlige mål ikke er at tilvejebringe en øget historisk indsigt, men at bruge historien som erfaringsgrundlag til at kunne uddrage generelle teorier. Denne tilnærmelse af de to fagdiscipliner vil betyde, at historikeren som hovedregel skal søge mod et højere teoretisk abstraktionsniveau, end det der for faget er normalt, mens politologen skal forsøge at understøtte sine teorier på et mere solidt historisk empirisk grundlag end i dag. Det ændrer dog ikke på det forhold, at politologi som regel er *handlingsanvisende*, mens historie

er erfaringsopsamlende, der i bedste fald kan overføre fortidige hændelser til nutidig erkendelse.

- Normative, deskriptive og konstruktive teorier* Inden for politologien skelnes der mellem forskellige slags teorier: *Normative teorier*, som vedrører tanker om, hvordan verden burde være indrettet, *deskriptive teorier*, der vedrører beskrivelser og analyser af tingenes faktiske tilstand, og endelig *konstruktive teorier*, der anvendes, når der anbefales, hvordan tingenes tilstand kan ændres.
- Politologiens underopdeling* Politologien opdeles ofte i en række underdiscipliner: Politisk idéhistorie, politisk filosofi og teori, komparativ politik, international politik og offentlig administration samt enkelte landes politik. Temaer der for øvrigt er yderst velkendte for historikere.
- Social-, rational- og public choice teorier* Et meget dominerende område inden for politologien har været de såkaldte social-, rational- og public choice teorier. Teorierne anlægger en individualistisk synsvinkel på alle sociale, politiske og administrative handlinger. Individet handler rationelt med sigte på at maksimere sin egen nytte med mindst mulig indsats, og institutioner prøver at fastlægge gevinster og omkostninger ud fra forskellige handlingsalternativer. Sociale problemer betragtes ud fra aggregerede præferencer til kollektive valg. Det er påvist igennem disse teorier, at demokratiske beslutninger kan indeholde de samme systemfejl, som kendes fra det økonomiske liv.
- Meget teoritungt* Generelt kan man konstatere, at politologien favner bred. Der arbejdes med en række centrale – og til tider meget abstrakte – teoridannelser så som institutionalisme, demokrati, eliteteori, pluralisme, public choice samt et hav af forskellige kultur-, national-, og statsteorier.
- Diskursteori* Diskursteoriene, der ligger i et grænseområde mellem sociologi og politologi, arbejder med sprog som en bevidsthedsskabende faktor, samt med symbolers betydning i politik. Fortolkning af symboler af alle slags og i alle former har længe været et anerkendt forskningsområde inden for historievidenskaben.
- Økonomi* Økonomen E.D. Domar har engang skrevet, at man kunne studere masser af bøger om økonomi forfra og bagfra, og stadig ikke finde noget svar på spørgsmålet om hvorfor nogle samfund blev hurtigere udviklet end andre og hvorfor nogle områder næppe var blevet udviklet overhovedet. Hvorom alting er, så har al økonomisk teori historiske rødder, og næsten al historie har økonomiske aspekter. Den økonomiske teori kan derfor bidrage til at danne et nuanceret billede af historien, mens historien omvendt kan bidrage til at få øgede erfaringer med den økonomiske teori. Adam Smith's og Ricardo's klassiske økonomibøger er eksempler på hvorledes, der i en gensidig vekselvirkning mellem historiske hændelser og økonomisk aktivitet udvikles egentlige økonomiske teorier. Da den økonomiske historiker Robert Fogel i 1993 modtog sin Nobel-pris i økonomi indledte han sit takkeforedrag med følgende ord: "Økonomisk historie har bidraget markant til formulering af den økonomiske teori. Økonomer som Smith, Malthus, Marx, Marshall, Keynes, Hicks, Arrow, Friedman, Solow og Becker har gennem historien fundet vigtige kilder til deres teorier. Fejlfortolkning af historien, som Simon Kuznets har understreget, har ofte ledt til misforståelser af de aktuelle

økonomiske problemstillinger af forskere som ikke erkendte, at deres generalisationer byggede på løst sagte præmisser. Intet sted er behovet for at erkende de langsigtede dynamiske effekter mere relevant end inden for aktuelle spørgsmål så som medicinal omsorg, pensions- og udviklingspolitik” .

*Kritik af den økonomiske
videnskab*

Den moderne økonomiske videnskab har i de senere år udviklet sig i en ekstrem formalistisk matematisk retning, der gør, at der er levnet mindre og mindre plads til det verbale og fortolkende i de økonomiske ræsonnementer. Denne matematiske tilgang til økonomiske problemstillinger har gjort, at selve økonomiforskningen mere og mere bliver styret af matematiske end af økonomiske overvejelser. Denne forskningsmæssige drivfjeder har givet hentet sin inspiration fra naturvidenskaberne. David Ricardo blev en af de første økonomer, der blev gjort til eksponent for denne opfattelse. Økonomi skulle betragtes som et lukket system, og da man ikke inden for økonomi kunne gennemføre eksperimenter, var det derfor nødvendigt, at skabe sammenhængende teoretiske systemer, der ofte ikke var særlig virkelighedsnære i deres indhold. Spørgsmålet er om menneskers økonomiske og sociale adfærd kan sættes på matematiske formler, ud fra en eller anden form for historisk eller erfaringsmæssig viden. Flere nyere økonomer er dog begyndt at hælde til den opfattelse, at betragte økonomi som et åbent system hvor personer indbyrdes er afhængige af hinanden, og hvor der er en væsentlig institutionel og adfærdsmæssig forandring over tiden. Denne forståelse er efter sigende i god overensstemmelse med det keynesianske grundsyn, at den økonomiske udvikling netop er kendetegnet af en mangel på perfekt viden til en usikker fremtid. Det er det der betinger, at borgerne og virksomhederne om end ikke dagligt så jævnligt må koordinere deres indsats, når de hver for sig ønsker, at gennemføre deres økonomiske planer – for dem – på den bedst mulige måde. Da de økonomiske relationer efter denne opfattelse ikke har en stabil og uforanderlig struktur, hvor handlinger blot repeteres, kan man ikke – uden en betydelig usikkerhed - beregne fremtiden.

*Forkerte økonomiske teorier
kan være katastrofale*

Det er ikke helt uden problemer, når man ønsker at forbinde økonomisk teori med konkrete historiske hændelser. Dette blev også konstateret af Keynes i hans banebrydende bog ”General Theory of Employment, Interest and Money” fra 1936, hvor han skrev, at det kunne blive vildledende, katastrofalt og i strid med virkeligheden at anvende neo-klassisk økonomisk teori over for erfaringernes kendsgerninger. Et af Keynes’ kritikpunkter af datidens dominerende økonomiske teori var, at den ikke i tilstrækkelig grad inddragede det psykologiske aspekt, der lå i forventningerne til den fremtidige udvikling i forbrugs- og renteefterspørgslen.

Ex ante og ex post begreber

De keynesiansk inspirerede økonomiske teorier bygger *både* på planer og rationelle forkalkulationer (betragtninger ex ante), og resultater og regnskaber (betragtninger ex post), hvorimod mange historiske kilder fortsat *alene* benytter ydre data, der i sagens natur er opgjort ex post. Dette skaber det videnskabsteoretiske problem, om det overhovedet er logisk muligt, at slutte fra en kendt og empirisk konstaterbar ex post situation til en mulig tænkt ex ante situation. Denne særskilte videnskabsteoretiske problemstilling var den svenske økonom Gunnar

Myrdal i 1933 vistnok en af de første til at rejse, og som efterfølgende resulterede i udvikling af de såkaldte økonomiske forløbsanalyser.

*Kontrafaktiske
historieanalyser*

En historikertradition der ligger tættest op ad de samfundsvidenskabelige discipliner er nok de kontrafaktiske historieanalyser. En kontrafaktisk hypotese er et åbent udsagn, som ikke er faktisk, men som med en vis sandsynlighed kunne have været det. Kontrafaktiske analyser er meget modelorienteret og handler hovedsageligt om økonomi, altså hvad der kunne være sket i samfundet, hvis man ændrede ved de konstaterede (faktiske) økonomiske forhold. Et af de mest kendte kontrafaktiske studier er nok Robert Fogels "Railroads and American Economic Growth" fra 1964. Her blev nettofordelene for USA i 1890 undersøgt ved at indføre jernbanedrift frem for en udvidelse af en *kontrafaktisk* udvikling i tre former for vej- og kanalsystemer – ingen ændringer, bygning af 5.000 miles nye kanaler, eller forbedring af vejnettet. Undersøgelsen viste, at den faktiske jernbaneudbygning kun gav moderate forbedringer i forhold til de opstillede kontrafaktiske alternativer.

Kritik af kontrafaktiske studier

Disse studier har lige siden deres fremkomst været genstand for en historiemetodemæssig kritik. Kritikken har bl.a. været, at kontrafaktiske studier ikke kan testes og dermed verificeres med kildeoplysninger om den faktiske fortidige situation. Dermed er der en latent fare for at kontrafaktiske studier kan blive genstand for manipulerende tankespind og ønsketænkning. Modargumentet er imidlertid, at hvis man vil sige noget om, hvilke årsager der er de vigtigste i et historisk forløb, må man også være villig til at sige noget om, hvordan det ville være gået, dersom de var fraværende. Når man siger, at en årsag er "vigtig", betyder det netop det forhold, at fraværet af hændelsen ville have betydet en stor forskel. Fogel har bl.a. fremhævet, at enhver verbal argumentation om virkningen af indførelsen af en bestemt toldlov indeholder en forudsætning om, hvordan situationen havde været *uden* en toldlov. Forskellen mellem en traditionel historiker og en kontrafaktisk historiker er, at sidstnævnte eksplicit opstiller sin kontrafaktiske hypotese. Fra den danske historikerdebat om den kontrafaktiske skole kan bl.a. nævnes, at man har diskuteret hvad der ville være sket med folks retsfølelse efter anden verdenskrig, dersom man ikke havde indledt et retsopgør – med alle de fejl og mangler, som eftertiden har påpeget.

Økonomisk sociologi

På internationalt plan er økonomisk sociologi i stærk vækst. I princippet er der intet nyt under solen. Der er bare tale om en frugtbar faglig integration af to traditionelle samfundsvidenskabelige discipliner. Økonomisk sociologi bliver beskrevet som en anvendelse af sociologiens rammer og referencer, variable- og forklaringsmodeller på komplekse økonomiske aktiviteter så som produktion, fordeling, udveksling og forbrug af knappe varer og tjenester. Dermed kan økonomisk sociologi bidrage til at øge forståelsen mellem økonomien og den personlige og sociale verden. Fagets genstandsfelt er økonomiske analyser af sociale grupperinger (frivillige og tvungne), personlige sociale relationer, race-, kultur- og kønsforskelle, social kontrol i form af normer og sanktioner osv. Genstandsfelter der udmærket kunne forstilles, at kunne blive udvidet med en historisk

dimension, således at der blev tale om en *økonomisk sociologisk historisk fagdisciplin*.

Historien registrerer ikke det hele

Når man beskæftiger sig med historiske registreringer, må man ofte konstatere, at de bagvedliggende følelsesmæssige, rationelle eller strategiske overvejelser stort set er ukendte, eller i heldigste fald ikke tilstrækkeligt belyst. Masser af eksempler kan fremdrages. En produktionsstatistik viser fx kun den produktion, der blev kommercielt realiseret, men ikke alle de produktionstiltag, der mislykkedes. Ligeledes kan man konstatere, at der i patentvæsenernes arkiver, er langt flere patentansøgninger (opfindelser) end dem der blev kommercielt udnyttet (innovationer). Forklaringerne på dette er utallige: Nogle opfindelser viste sig efterfølgende ikke at leve op til de tekniske forventninger, andre at de ikke slog igennem på markedet, og andre igen alene var patenteret for at forhindre andre konkurrenter i at anvende dem. Der kræves derfor næsten altid nogle bagvedliggende – og ofte også teoretiske – forklaringer på historiske kilder. Under alle omstændigheder skal man være ydmyg ved at anvende økonomisk teori på historisk materiale, samtidig med at man skal være forsigtig med at anvende historiske hændelser som en slags bevis på en økonomisk teori.

Mange underdiscipliner

Inden for den økonomisk orienterede historiker-tradition har der gennem tiderne udviklet sig forskellige og konkurrerende teoriskole. Lige fra det matematisk-empiriske, over det vækst- og konjunkturteoretiske til rene kontrafaktiske historieanalyser.

Historie og økonomi

Økonomer har i deres forskning af og til været stærkt handicappet af deres manglende historiske viden om specielle forhold i de perioder, de analyserede, således at deres konklusioner af og til har været tvivlsomme i den forstand, at forudsætningerne for de økonomisk-historiske analyser med hensyn til institutionelle, politiske sociale og kulturelle forhold har været fejlagtige, hvilket har påvirket deres resultater. Historikere har på den anden side ofte haft et for begrænset kendskab til økonomiske teorier og økonomiske sammenhænge, ikke mindst hvad de forudsætninger, som økonomiske teorier bygger på. Det har ført til at nogle historiske undersøgelsers konklusioner har været hinsides al økonomisk sammenhæng og fornuft.

Historikerens vurdering af økonomien

Igen kan Søren Mørch anvendes til at give en rammende karakteristik: "Økonomiretorikkens styrke er dens utvivlsomme evne til at reducere megen fed snak til tilsyneladende nøgterne og gennemskuelige tal og tabeller. Bagsiden ved medaljen er, at konflikter og interessemodsatninger i samfundet derved kommer til at tage sig ud, næsten som om de ikke eksisterer. De bliver blot nogle uregelmæssigheder, der (for nu at tale økonomsprog) "alt andet lige" burde kunne reguleres væk af et par objektive cand. polit'er..... Sådan tager virkeligheden sig imidlertid kun ud for økonomer og folk der ikke ved bedre, for det er udelukkende i den økonomiske teori, at "alt andet" nogensinde er lige".

Moderne videnskab er udgået fra filosofien

Filosofi er ikke en empirisk videnskab, men logisk analyse. I gamle dage blev der dog ofte sat lighedstegn mellem filosofi og videnskab fx blev naturfilosofi og fysik betragtet under ét. Efterhånden som

sociologi, historie, politologi og økonomi blev selvstændige forskningsområder, skelnede man mere og mere mellem filosofi og videnskab. Men hvordan der skulle skelnes, har der dog aldrig rigtigt været enighed om.

Filosofi kan være den lim der binder de andre fag sammen

Filosofi kan betragtes som en stræben efter viden, dvs. en bestemt indsigtfuld og afklaret livsform. Filosofi er en måde at betragte verden på. Filosofi beskæftiger sig dybest set med virkelighedens grundlag, dens værdier, og menneskets indplacering heri. Filosofiens genstandsfelt er bl.a. at undersøge menneskets erkende og handlemuligheder, samt dets pligter og rettigheder. Grunden til at filosofi i dag henregnes til videnskaberne er kravet til argumentation. Bertrand Russell har engang sagt: ”Filosofi er en modvillig elskerinde – man kan kun nå hendes hjerte med koldt stål i lidenskabens hånd”. Det er fx et af filosofiens erkendelsesteoretiske grundproblemer, at fastsætte grænsen for et holdbart argument. Tanken om at filosof kan have en særlig indsigt i tilværelsens væsen, fører nemt til den opfattelse, at der findes en særlig filosofisk sandhed, der har højere rang end videnskabelig sandhed. Der har været og er stadig filosoffer, der vil fremhæve begrænsninger i den viden, den erfaringsbaserede videnskabelige forskning kan yde, og hævde at vi ad fornuftens eller intuitionens vej kan nå en viden, der ikke lider af disse begrænsninger, og som er af særlig betydning for vor livsforståelse og livsførelse. De fleste filosoffer vil dog nok opfatte forholdet mellem filosofi og videnskab på en anden måde. De vil for det første sige, at mens det er videnskabens opgave at skaffe os mere og bedre viden om virkeligheden og større forståelse af, hvorfor der sker det, der sker, tilstræber filosofien ikke at forøge antallet af fastslåede kendsgerninger eller kendte lovmæssigheder. For det andet vil de påpege, at videnskabelig forskning og teoridannelse hviler på en række forudsætninger, som forskerne normalt accepterer uden helt at gøre sig dem klart og sjældent spørger om begrundelse for. Disse forudsætninger er dels knyttet til de anvendte fremgangsmåder, herunder de målestokke man bruger til at afgøre, hvilke kendsgerninger der skal regnes for fastslåede, og hvilken af de to konkurrerende teorier der er »nærmest sandheden«, dels er de knyttet til de begreber, ved hvis hjælp iagttagelserne ordnes og sammenhængene i tilværelsen formuleres. For det tredje vil disse filosoffer gøre opmærksom på, at også hvor vi vurderer mennesker og deres handlinger som gode eller onde, samfundsforhold som retfærdige eller uretfærdige og naturfænomener eller kunstværker som smukke eller grimme, gør vi det ud fra forudsætninger, som trænger til klargørelse og begrundelse. Filosofiens opgave kan da ses som den, at reflektere over disse forskellige arter af forudsætninger.

Mennesket oplever i tid og rum

Da den tyske oplysningsfilosof Immanuel Kant (1724-1804) trådte ind i historien, tog filosofien en ny begyndelse, idet den tog afsked med Ciceros formaninger om, at historien er livets læremester. Man kalder det en kopernikansk vending. Som bekendt var det Kopernikus, der opdagede, at jorden drejer om solen, og Kant formulerede den kopernikanske vending udi filosofien således: ”Forstanden skaber sine love (a priori) ikke på grundlag af naturen, men foreskriver den selv.” Dette udsagn var intet mindre end en revolution. Kant sagde dermed, at alt, hvad mennesket oplever, oplever mennesket enten i tid eller i rum eller begge dele.

<i>Kritik af den rene fornuft</i>	I ”Kritik af den rene fornuft” (1781) underkastede Kant vores teoretiske fornuft en kritisk undersøgelse, med henblik på at besvare spørgsmålet om, hvad vi kan vide. I bogen skelnede Kant mellem analytiske og syntetiske sætningskonstruktioner.
<i>Analytiske sætninger</i>	Analytiske eller sansebaserede sætninger siger dybest set ikke mere end det vi ved i forvejen - fx at en cirkel er en rund figur. Et særkende ved analytiske sætninger er, at de enten ikke kan benægtes, eller at de ender i en logisk modsigelse. Analytiske sætninger, der ikke direkte vrøvler, er enten falske eller sande i sig selv, og er derfor uafhængig af erfaringen.
<i>Syntetiske sætninger</i>	Syntetiske eller logikbaserede sætninger er sprogkonstruktioner hvortil der i sætningen føjes noget sammen på en sådan en måde, at en ny forståelseshelhed opstår. Syntetiske sætninger er i modsætning til analytiske sætninger noget man ikke kan vide i forvejen, dvs. noget man ikke vidste forud eller uafhængigt af erfaringen.
<i>Sproget er vejen til forståelsen</i>	En sætning om at nogle æbler er sure, kan kun vides eller erfares, når man har smagt efter. Der er altså tale om en syntetisk sætningskonstruktion. Ligeledes er en sætning om, at Langebro er en kort bro også en syntetisk sætning, da udsagnet bygger på en erfaring om – fælles opfattelse af - hvad der forstås ved korte broer. Matematiske og statistiske udsagn er i den kantianske forståelsesverden syntetiske sætninger, der bygger på viden og erfaring. Derimod er en sætning om, at lange broer er korte broer en både falsk og forvrøvlet analytisk sætning.
<i>Begrib verden</i>	Denne måde at bygge sproget op på førte Kant frem til at analysere forstandens vilkår for at formulere, forstå og vurdere sætninger, der bygger erkendelse og viden op. Efter Kants opfattelse skal man ikke hæfte sig ved hvordan tingene og virkeligheden når frem til den menneskelige erkendelse, men hvordan forstanden er struktureret for at opfange og begribe verden. Dette blev kaldt den kopernikanske vending.
<i>Fra bevidsthed til viden</i>	Det var Kants opfattelse, at uden et sprog var der ingen bevidsthed, og uden en bevidsthed var der ingen erkendelse, og uden en erkendelse var der ingen viden. Dette ræsonnement medfører, at vejen til viden begynder med at begribe sprogets begribelse af verden, og de sætninger, vi som mennesker bevidst eller ubevidst formulerer og lægger til grund for vores opfattelse og erkendelse. Forstanden er i kraft af sproget sådan indrettet, at virkeligheden og dens forandringer opfattes som relationer mellem årsag og virkning – alt andet er umuligt at opfatte.
<i>Moralske handlinger</i>	Kun handlinger der udspringer af pligtfølelsen, kan regnes for moralske. Pligten må være absolut, og det bud (imparativ), den skal sikre og efterleve, må være kategorisk og have nødvendighedens stemme. Som Kant udtrykker det: ”Handl kun efter den maksime (grundsætning), ved hvilken du samtidig kan ville, at den bliver en almen lov”. Inspirationen er helt sikkert fundet i Mattæus-evangeliet:

”Derfor alt hvad I vil, at menneskerne skal gøre mod jer, det samme skal I gøre mod dem; thi sådan er loven og profeterne” (7;12).

*Mennesket konstruerer selv
sin virkelighed*

Resultatet blev en afvisning af, at vores erkendelse af verden stammer fra enten vores sanseindtryk eller fra vores tænkning. Menneskelig erkendelse af verden er kun mulig, når sansning og tænkning kombineres. Hverken ren tænkning eller ren sansning har umiddelbart nogen erkendelsesmæssig autoritet; kun i fællesskab kan tænkningen og sansningen frembringe sand erkendelse. Hvordan virkeligheden reelt ser ud, har mennesket ingen chance for at trænge ind til. Det er ikke mennesket forundt at skue ”das Ding an sich”. Mennesket registrerer, ordner og skaber sin egen verden, og Kant såede dermed tvivl om, hvorvidt der egentlig er noget uden for det subjektive. Herfra var skridtet ikke langt til at hævde, at mennesket selv konstruerer virkeligheden og kun opfatter det, som passer ind i menneskets bevidste konstruktion. Dette kaldes også den transcendentalfilosofiske idealisme. Kant gjorde individet til centrum for alt og til universets hersker og moralens skaber. Gud blev til noget mennesket skabte, og kosmos var ikke derude, men i menneskets hoved. Erkendelse var hos Kant så at sige skabelse. Videnskabeligt kan man efter Kants opfattelse kun udtale sig om den verden, som mennesket på en måde selv har bestemt, at den vil erkende. Det er subjektet, der frembringer objektet, og derfor er der ingen forskel på at være subjektiv og at være objektiv. Det er således ikke mennesket, der skal rette sig efter virkeligheden - tingene - men virkeligheden, der må rette sig efter mennesket, for var det ikke tilfældet, ville mennesket ikke være frie, autonome individer. Denne opfattelse har ganske vidtrækkende konsekvenser. Det betyder blandt andet, at sproget ikke kan handle om noget uden for sproget, men altid om sproget selv.

*Logik som den drivende
filosofiske kraft*

I modsætning til Immanuel Kant mente fx Bertrand Russell, at filosofien kan udledes af nogle få, grundlæggende principper. For Russell var logik stærkt matematisk, ved at man kunne udlede komplicerede problemer ved at opdele problemet i få trivielle selvindlysende forudsætninger (aksiomer). Bertrand Russell skrev bl.a.: ”Derfor beror al viden, der siger noget om tingene på erfaringens grundlag, og som vi ikke selv har oplevet, på en overbevisning, der hverken kan bekræftes eller modbevises af erfaringen og som – dog i det mindste i den konkrete brug – synes at være så dybt rodfæstet i os som mange erfaringskendsgerninger”.

Wittgenstein, den tidlige

Denne reduktionisme som Russell arbejdede ud fra, blev bl.a. videreudviklet af Ludwig Wittgenstein (1889 -1951) i bogen ”Tractatus Logico-Philosophicus” (Logisk filosofisk afhandling) fra 1922. Wittgenstein mente dengang, at filosofi ikke var deduktiv, men alene deskriptiv, og at filosofi hverken kunne bekræfte eller gendrive videnskabelige undersøgelser: ”De fleste sætninger og spørgsmål, der er skrevet om filosofiske spørgsmål, er ikke falske, men meningsløse”. For Wittgenstein bestod filosofi af logik og metafysisk, og hvor logikken var grundlaget. Hvad der ikke meningsfuldt lod sig udtrykke sprogligt, kunne heller ikke tænkes: ”Filosofiens formål er den logiske forklaring af tankerne”. For ham havde filosofi sit udspring i en mistro og nysgerrighed, om hvordan sagsforhold forholdt sig som det gjorde. I modsætning til Kant, der tog udgangspunkt i en kritik af den

menneskelige tanke, tog Wittgenstein afsæt i en *sproglig* kritik af den menneskelige tanke. Filosofiens opgave for Wittgenstein var, at vende den menneskelige tanke mod sig selv, og lade den erkende sine egne begrænsninger. Wittgenstein skrev: "Verden er summen af kendsgerninger". Komplicerede sætninger og sagsforhold kunne brydes ned til enkle sætninger og sagsforhold. Via sætningsanalyser kunne man efter Wittgensteins opfattelse nå frem til at begribe virkeligheden i sagsforholdenes verden: Han skrev bl.a.: "Vi danner os afbildninger af virkeligheden", eller: "Sætninger viser virkelighedens logiske form". Wittgenstein afslutter "Tractatus" med at skrive, at: "Det, hvorefter man ikke kan tale, om det må man tie".

Wittgenstein, den senere

Wittgenstein gjorde selv op med sin tidligere meget håndfaste og logiske opfattelse af sproget og dens betydning i sin "Filosofiske Undersøgelser", der blev udsendt to år efter hans død. "Filosofiske Undersøgelser" indledes med et opgør med "Tractatus". Wittgenstein giver et eksempel, hvor en grønhandler læser en indkøbsseddel, hvorpå der står "Fem røde æbler". "Æble" er et navn for en bestemt frugt, som fx ligger i en bestemt kasse, hvorpå der står "Æbler". Og "rød" er et navn for en bestemt farve, som kan slås op i et farvekort. Men hvad med ordet "fem"? Hvad er det et navn for? Det er faktisk ikke et navn for noget. Vi kan altså ikke forstå ordet "fem" ved at henvise til, hvad det er et navn for. I stedet viser grønhandleren sin forståelse ved at tælle fra et til fem æbler, som han lægger i en pose. Kriteriet på, at grønhandleren har forstået sætningen "fem røde æbler", er, at han handler, som han gør. Han har demonstreret sætningen i brug. Wittgenstein kommer hermed frem til, at sproget ikke var endimensionalt, men flertydigt. Dermed kunne sproget alene ikke nødvendigt føre til en afbildning af den sande virkelighed. Forvirring i begreberne stammer fra sprogets flertydighed. Grunden til at sproget ikke er entydigt skyldes, at det kan forandre betydning alt efter i hvilken sammenhæng, det optræder i. Sprog skaber godt nok en bevidsthed, og en slags afbildning af verden, men billedet og bevidstheden hos afsenderen behøver ikke at være sammenfaldende med billedet og bevidstheden hos modtageren. Derfor er dialogen nødvendig for at tilpasse og afstemme de forskellige bevidstheder og billeder. Wittgenstein bevæger sig hermed fra at betragte sproget funktion som gengivende den ikke-sproglige virkelighed, til i stedet at betragte sprogets funktion som et mellempersonligt kommunikationsmiddel, hvis funktion det er at være meningsudtrykkende, hvilket vil sige, at sproget væsen hermed bliver et socialt redskab i et fællesskab. En tankegang, der har fået stor betydning for fx Habermas' teorier om den kommunikative handling.

Mennesket skaber selv sin historie

Det forhold der var oplysningstidens ideal, at mennesket var frit, var samtidig udtryk for, at mennesket var kulturskabende. Menneskets natur var ikke, som dyrenes, fastlagt på forhånd. Mennesket var fra fødslen en slags tabula rasa, et tomt skab, der senere skulle påfyldes et socialt og kulturelt mønster. Men dyret udfoldede sine medfødte talenter, blev mennesket opdraget til at udnytte sine. I det moderne vestligt sekulariserede samfund har gamle, religiøst begrundende værdier mistet deres værdi eller begrundelse. Videnskaben har så at sige overtaget religionens plads som overordnet værdisystem. Der

spørges ikke mere efter det gode eller det onde, men om det tjener et fornuftigt formål.

*Fornuftbegrundet eller
religiøs moral*

Dermed er der også indbygget en indbygget konflikt mellem en fornuftbegrundet og en religiøs moral. Et forhold, der spiller en ikke helt uvæsentlig rolle i dagens kulturelle indvandrerdebat.

Moralsk og umoralsk adfærd

Former for kulturel aktivitet

Behov for:	Umoralsk adfærd	Moralsk adfærd	Kulturel aktivitet
Næring	Frådseri Drikfældighed	Mådehold	Gastronomi
Klædedragt	Udstafferethed Smagløshed	Punktløshed Smag	Modekunst
Bolig			Arkitektur
Sex	Udsvævelse	Afholdenhed Troskab	Erotik
Sikkerhed	Fejhed	Mod	Krigskunst
Aggression	Brutalitet	Fordragelighed	
Konkurrence	Egoisme Misundelse	Hjælpsomhed Beundring	Sport
Ejendom	Gerrighed Ødselhed	Gavmildhed Sparsommelighed	Samlertrang
Magt	Uretfærdighed Ulydighed Hårdhed	Retfærdighed Lydighed Mildhed	Politik
Arbejde	Dovenskab	Flid	Erhvervsliv
Forskning	Nyfigenhed	Videbegær	Videnskab
- at udtrykke sig	Praleri Løgnagtighed Skabagtighed	Ærlighed Sandfærdighed Naturlighed	Kunst

Moralsk og umoralsk handlen

Det er værd at bemærke, at de fleste kulturer har samme opfattelse af moralsk og umoralsk opfattelse. Det der skiller, er graden og styrken af de moralske forskrifter. Filosofen Villy Sørensen opstillede i 1973 en række kulturelt betingede aktiviteter, der viser, hvad der opfattes som moralsk og umoralsk kulturelle handlinger.

Kulturkonflikterne handler bl.a. om hastigheden af nye skikke

Mennesket er kulturskabende fordi det ikke blot gentager et fastlagt mønster, men selv former nye ting og nye skikke. På den måde skaber det ny historie. En del af konflikten i indvandrerdebatten kan derfor forklares som et resultat af forskellige hastigheder i indførelsen af nye ting og nye skikke. Dette forklarer også, at modsætningsforholdet er størst blandt traditionalister på begge fronter, mens de grupper i indvandrer miljøerne og blandt de oprindelige danskere, der tager mere afslappet på traditionerne, har de færreste konfliktflader. Som det sikkert vil fremgå af ovenstående skema, er der ikke de store forskelle mellem det de forskellige kulturelle og religiøse miljøer anser for moralsk og umoralsk handlen. Indvandrer miljøerne har stort set samme opfattelse af moralsk og umoralsk handlen, som danskerne har flest, men forskellene mellem parterne opstår når diskussionen falder på, hvad man gør ved umoralsk handlen. I indvandrer miljøerne spiller ære, tradition og straf almindeligvis en større rolle end i almindelige danske familier.

Filosofi og historie hænger godt sammen

Der kan ikke herske tvivl om, at historiefaget har hentet stor inspiration fra filosofien. Især deler de to fag den grundlæggende egenskab, at de på en systematisk måde, vedvarende undrer sig over tilværelsens

væren, menneskers levevilkår og handlemønstre. Nogle mener ligefrem, at historien er en del af filosofien. Især ser det ud til, at den til historiefaget specifikt knyttet kildekritik i høj grad er præget af filosofisk refleksion.

Filosofi i hverdagen

Der kan ikke herske tvivl om, at meget af den forståelse man som hverdagsmenneske har af verden og dens rette sammenhæng i høj grad stammer fra den filosofiske tænkning. Den er bevist eller ubevist blevet indlejret i vores oplevelsesverden gennem opdragelse og uddannelse.

Historiefaget åbenhed for faglig integration

Det er vigtigt at gøre sig klart, at historiefaget kun i ringe grad er præget af en metodisk konsensus eller enighed om hvordan historien skal fortolkes. Det gør på den ene side faget åben over for påvirkninger fra andre videnskaber, mens den på den anden side ikke har stor erfaring i den til tider meget abstrakte teoridiskussion, som kendetegner flere af de samfundsvidenskabelige discipliner. Den traditionelle historievidenskab er af mange af fagets egne udøvere i stigende grad blevet betragtes som utilstrækkelig.

Krav til videnskabelighed

Der har alle dage været en heftig debat om hvad der forstås ved videnskab. For historiefaget vedkommende har udsagnene været lige fra, at faget i sin grundform er uvidenskabelig, til at professionel historieforskning, naturligvis opfylder alle de krav der kan stilles til, at kalde faget videnskabelig. Det sidste er jo dybest set også en nødvendighed, hvis målet er, at kunne integrere historiefaget med andre samfundsvidenskaber.

Hvad er et videnskabeligt problem?

Et "problem" i videnskabelig forstand er en uoverensstemmelse mellem en hypotetisk "normaltilstand", og en kendsgerning som afviger herfra. Man har reelt ikke formuleret et problem, hvis man bare siger, at man vil "beskrive" dette eller hint. Ved problemformulering er det vigtigt at skelne mellem praktiske og teoretiske problemer. Praktiske problemer er et problem, der kan løses ved en tilfældighed eller forsvinde som et problem, uden at man ved, hvorfor det forsvinder. Det kræver derfor nødvendigvis ikke indsigt eller erkendelse for at løse problemet. Teoretiske problemer er derimod et videnskabeligt problem i den forstand, at det forsøger at finde ind bag det/de mekanismer, der skaber de praktiske problemer. Teoretiske problemer ønsker, at forklare hvorfor der er praktiske problemer. Et eksempel på et praktisk problem kunne være det fænomen, at arbejdsløshed både kan opstå og forsvinde. Dette leder hen til det teoretiske problem, hvorfor arbejdsløshed i det hele taget opstår.

Hvad er videnskab egentlig?

Videnskab forstås dog ikke på helt samme måde inden for samfunds- og naturvidenskaben. Naturvidenskaben søger at fastlægge årsagssammenhænge - ofte ved hjælp af eksperimenter - med henblik på forklaring og forudsigelse af faktiske fænomener eller begivenheder. Kun få samfundsvidenskabelige teorier gør krav på at kunne forklare alle politiske forhold i et samfund. De fleste teoriers formål er snarere at medvirke til at opnå en højere grad af "forståelse" gennem diskussion af forskellige fortolkninger af politiske fænomener.

Og hvad er videnskabsfilosofi?

Videnskabsfilosofien handler om *gyldighedsspørgsmål*, dvs. hvad "god videnskabelig praksis" vil sige. Dette er ikke et empirisk spørgsmål,

hvorfor videnskabsfilosofien ikke selv er en videnskab. Filosofi har således ingen særlig metode eller autoritet til at fortælle videnskaberne hvad der er rigtigt og forkert. Videnskabsteori er derfor et forsøg på kritisk at reflektere og forstå videnskab.

Wienerkredsen

I 1920'erne blev der udviklet en særlig videnskabsfilosofisk retning, der blev kaldt den logiske positivisme, og som var en reaktion på tidligere tiders rene metafysiske spekulationer, der alene gennem filosofisk tænkning kunne nå frem til en sand erkendelse af verdens rette beskaffenhed. Den nye filosofiske retning havde den forestilling, at der findes noget givet, noget positivt, som alt bygger på, men at det givne er noget som alene ligger i vores oplevelser – eller sansninger. Denne retning fik også navnet Wienerkredsen, da den var opkaldt efter byen hvor en gruppe internationalt anerkendte filosoffer havde afholdt en række seminarmøder. Selve Wienerkredsen opløstes allerede i midten af 1930'erne, mens den logiske positivisme først ophørte som en selvstændig filosofisk bevægelse i løbet af 1950'erne.

Logisk positivisme

Den empiriske tradition har spillet en helt afgørende rolle for udviklingen i de samfundsvidenskabelige discipliner. Den empiriske videnskab bygger på den filosofi, at al viden stammer fra vores sanser. De logiske positivister – eller logiske empirister – hævdede at al viden om virkeligheden stammede fra sanseerfaringen. Alle begreber var afledt af, og ethvert udsagn der udtrykte en viden om faktiske forhold, var begrundet i sanseerfaringen. For den logiske positivisme bestod videnskab i at fastsætte sammenhænge mellem observerbare data, og alle videnskabelige forklaringer udgik fra en deduktion af de fastslåede regelmæssigheder. Teorien bygger på to filosofiske grundteser. For det første er alle begreber afledt af sanseerfaringen, og et udtryk er kun meningsfuldt, hvis sproget regler enten direkte eller indirekte forbinder det med noget erfaringsgivent. For det andet betinges det, at ethvert udsagn, der udtrykker en viden om faktiske forhold, er begrundet i sanseerfaringen. Enten er udsagnet i sig selv en beskrivelse af noget erfaringsgivent, eller det har logiske relationer til sådanne beskrivelser. Dermed er vores viden om "virkeligheden" sammenfaldende med vores empiriske viden, og den bliver etableret enten ved iagttagelsen, erindringen eller ved en induktiv udledning. Dermed kan mennesket på grundlag af erfaringer opstille generelle regler om relationer, og dermed udlede årsagssammenhængende udsagn, der under visse betingelser vil være regulære (tilbagevendende) og dermed forudsigelige. En oplevelse af at forstå et andet menneskes følelser har ifølge positivisterne intet med videnskab at gøre. Den logiske positivisme synes at skelne mellem tre menneskelige evner: sanserne, fornuften og følelserne. Med sanserne registreres observerbare data, med fornuften foretages logiske slutninger, og endelig giver følelserne mulighed for individuelle og subjektive vurderinger. Det sidste ligger uden for det videnskabelige genstandsfelt. Udtrykket: "Hvor er her dog smukt" er alene af metafysisk karakter, og kan kun observeres, hvis det faktisk bliver sagt eller skrevet. Udsagnet i sig selv kan derimod ikke videnskabeligt vurderes om det er sandt eller falsk. Det skyldes, at det er et vidt begreb, hvad der betragtes som smukt. Derimod kan det konstateres, hvis fx hovedparten af befolkningen i en undersøgelse angiver, at "her er smukt". Det er altså ikke muligt ifølge

positivisterne, at fastslå om der er smukt, men derimod kan man konstatere om folk har en holdning til om der er smukt. Påstanden er derfor, at vores viden som mennesker om virkeligheden, er sammenfaldende med vores empiriske viden. Alle ting, inklusive almindelige genstande som fx borde og stole, er genstande for relativt konstante komplekser af sanseindtryk af forskellig art. Der findes ingen genstande i sig selv, men kun sansninger. Ting der ikke kan høres, ses eller lugtes kan naturligvis eksisterer, men kan ikke testes videnskabeligt. Ingen benægter, at mennesket har følelser - fx kærlighed, had osv. - men de kan ikke erfares, selvom de er knyttet til vores oplevelse af ting. Kun vores adfærd kan erfares – fx udbrud af kærlighedserklæringer, råb og skrigen – og dermed gøres til genstand for videnskabelige undersøgelser. Den logiske positivisme lagde afgørende vægt på erfaringsvidenskaberne, under hvilke følelser ikke kunne komme med. Konceptet var, at der skulle lægges vægt på fornuften og på det der kunne erfares. Kun på den måde kunne man nå fremgang i sine videnskabelige undersøgelser. Man måtte holde både sit eget og andres følelsesregister ude af sine videnskabelige undersøgelser. Som en af Wienerkredsens personer, Moritz Schlick beskrev det: ”Så længe som filosofen er beskæftiget med sine rent teoretiske spørgsmål, må han glemme at han har en menneskelig såvel som kognitiv interesse i sit undersøgelsesobjekt. For ham er der ingen større fare end at skifte fra at være moralist, fra undersøger til forkynder”. Skulle man ændre verden, måtte det ske gennem videnskabelige undersøgelser. For de logiske positivister var undersøgelser kun videnskabelige, når de kunne udtrykkes i påstande, der kunne verificeres direkte eller indirekte gennem observationer.

Historie opfattes af nogle som teoriløst

Nogle kritikere har påpeget, at historiefagets manglende eksplicite anvendelse af teorier har ført til, at der i virkeligheden slet ikke eksisterer historiske teorier, men at de alene er en særlig afdeling af samfundsvidenskabelige teorier. Påstanden er, at historiske analyser – i det omfang at de overhovedet foretages - altid kan henføres til de samfundsvidenskaber hvorfra generalisationerne udgår.

Forskelle mellem anvendelse og produktion af lovmæssigheder

Her stopper diskussionen dog ikke. Den østrigsk-engelske filosof Karl Popper (1902 – 94) har fx sagt, at historikerne i allerheldigste fald kun anvender de generelle love. De *producerer* dem ikke. Dertil kan føjes, at historikerne som regel slet ikke eksplicit angiver hvilke generelle lovmæssigheder, der tages afsæt i, når hypoteserne skal testes. De ligger så at sige implicit i den historiske arbejdsproces, hvilket set fra et mere samfundsvidenskabeligt synspunkt, gør dem både teoriløse og dermed uvidenskabelige. Historikere, der udelukkende støtter sig til faktuelle beskrivelser, kunne ifølge Karl Popper altid meget let forklare, hvordan en bestemt historisk begivenhed stemte overens med en opstillet teori, men de kunne aldrig specificere under hvilke omstændigheder teorien faktisk måtte opgives. Karl Popper mente, at det i realiteten var relativt let at finde empirisk støtte for en hvilken som helst teori. Problemet var dog i følge Popper, at videnskabeligheden ikke lå i støtten til de generelle udsagn, men derimod i det forhold, at bestemme de betingelser – eller historiske begivenheder - der gør teorien *falsk*. En teori var efter Poppers mening kun videnskabelig, hvis den kunne underkastes en falsifikation. I den betydning er summen af accepteret videnskab på ethvert givent

tidspunkt de teorier, der endnu ikke er blevet falsificeret. Tidsdimensionen spiller hermed en helt afgørende rolle for videnskabsopfattelsen. En teori er kun gyldig så længe den ikke er blevet falsificeret. Popper udtrykte det på denne måde: ”Enhver ”god” videnskabelig teori er et forbud: den forbyder, at visse ting sker. Jo mere en teori forbyder, jo bedre er den...en teori som ikke kan gendrives af nogen tænkelig begivenhed er ikke-videnskabelig... enhver virkelig afprøvning af en teori er et forsøg på at falsificere den eller gendrive den”.

Falsifikation

Falsifikation er opstilling af en stram videnskabelig proces, der kan beskrive på følgende vis: Der konstateres, at der er et videnskabeligt problem (en anomali, dvs. en uventet observation i forhold til accepterede teorier). Det medfører at der opstilles en hypotesedannelse, dvs. en forslag til mulige forklaringer på problemet. Dette medfører en logisk udledning af forudsigelser fra hypotesen, der herefter testes eksperimentelt eller gennem observationer. Hypoteseprøvningen skulle efter Karl Poppers opfattelse ske med en skånselsløs ihærdighed og med alle tænkelige midler. Målet var at afsløre hypotesernes falskhed, og dermed danne nyt grundlag for fortsat forskning. En hypotese der overlever et stort antal falsificeringsforsøg, blev betegnet som befæstet, og kunne foreløbigt accepteres som gældende forklaring. Det er vigtigt at gøre sig klart, at man ikke kan bevise, at en hypotese er sand, men man kan vise at den er falsk.

Kritik af falsifikationshypotesen

Karl Poppers falsifikationshypotese har imidlertid fra flere sider været under kritik. Ingen videnskabsmand gætter sig til sine hypoteser, og ingen videnskabsmand opstiller hypoteser for at forkaste dem. Ofte opstiller videnskabsmænd hypoteser for at forklare fænomener, som uden forklaring fremstår uforklarede og uforståelige. Hertil skal tilføjes, at statistiske udsagn er svære eller umulige af falsificere. Fx viser statistikken, at sandsynligheden for at dø af lungekraft er dobbelt så stor for rygere end for ikke-rygere. Påstanden kan ikke falsificeres, da en ryger sagtens kan blive 90 år, mens en ikke-ryger på 30 år kan dø af lungekræft. Tilbage står dog sandsynligheden for at dø som ryger er større end for ikke-rygere. I den statistiske verden verificerer man derfor – inden for en vis usikkerheds og sandsynlighedsgrænse – sine udsagn.

Andre udsagn om videnskabelighed

Den østrigsk-amerikanske sociolog og økonom Joseph Schumpeter opstillede i 1954 en langt bredere videnskabsdefinition en fx Karl Popper. Heri indgik fem forskellige bud på indholdet:

1. En videnskab er enhver form for viden, som man gennem bevidste bestræbelser har til formål at forbedre
2. En videnskab er ethvert område af viden, som har udviklet specialiserede undersøgelsesmetode til at fremfinde fakta, gennemføre fortolkning eller at foretage ræsonnementer
3. En videnskab er ethvert område af viden, hvor der er folk, såkaldte forskere eller videnskabsmænd, som er optaget af den opgave at forbedre den eksisterende sum af faktuel viden og metoder, og som i den proces erhverver sig herredømmet over

begge dele, samt at de adskiller sig fra både lægfolk og eventuelle praktikere

4. Videnskab er veludviklet fælles sund fornuft
5. Videnskab er styret viden

Disse langt mindre restriktive videnskabsanbefalinger passer langt bedre til historiefagets og samfundsvidenskabernes idealer end Karl Popper's, der oprindeligt også var møntet på naturvidenskaberne.

Procesmæssig integration

En frugtbar diskussion om integration kunne derfor være, at se på om historie- og samfundsvidenskaben har de samme forskningstraditioner. Det ser det faktisk ud til. Både historikere og samfundsvidenskabsfolk arbejder ofte ud fra følgende forskningsprocesser:

- Erkend indledningsvis, at der er et problem
- Beskriv dernæst så præcist som muligt, hvori dette består
- Analyser problemet og forsøg at afdække mulige årsagsforklaringer til dens beståen
- Opstil på baggrund heraf nogle mulige og relevante løsningsforslag
- Vælg herefter det mest hensigtsmæssige løsningsforslag
- Forsøg at implementere forslaget
- Vurder afslutningsvis konsekvenserne heraf

Til trods for relativ stor enighed om forsknings- og arbejdsprocessen kan der sagtens tilbagestå en lang række mere metodologiske spørgsmål om undersøgelsen objektivitet/subjektivitet, gyldighedsområde osv. Her kan der fortsat være store divergenser mellem de forskellige videnskabsdiscipliner.

Valget afgør den videnskabelige dybde

Valg af kilder, emner og forskningsområder spiller en helt afgørende rolle for den historiske forskning. Den tyske sociolog Max Weber hævdede, at enhver historiker frit kunne vælge de spørgsmål, der skulle stilles til fortiden, men når først spørgsmålene var stillet, holdt vilkårligheden op. Derfor bliver der uanset om der er tale om en bevidst eller ubevidst handling fortaget både en emnemæssig selektion og en faglig nutidig fortolkning af de historiske hændelser. Den norske historiker Ottar Dahl har understreget dette stærkt og peget på, at der skal skelnes mellem i hvert fald seks faktorer, når den historiske forsknings udgangspunkt og præmisser skal vurderes:

- valg af emne
- valg af problemstilling
- valg af kategorier
- valg af metode
- valg af materiale
- valg af hypoteser

De seks faktorer er på ingen måde uafhængige af hinanden. Valg af problemstilling får indflydelse på både valget af materialet, kategorier, hypoteser osv. Forskningsresultaternes gyldighed skal altid vurderes over for de valg, der i løbet af forskningsprocessen er fortaget af forskeren.

Krav til god forskning

Det er altid et åbent spørgsmål, om en forsker er i stand til at bedrive objektiv videnskab. I Danmark blev denne problemstilling stærkt politiseret i den såkaldte Lomborg-sag om videnskabelig uredelighed. Den franske sociolog Pierre Bourdieu (1930-2002) er en blandt mange, der har reflekteret over objektiviteten i videnskaben. For ham bør forskeren gøre sig sin egen baggrund og dermed sin tilgang til analyseobjektet bevidst for at kunne frigøre sig fra normer, holdninger og fordomme, som er indlejret i alle mennesker, og som forhindrer forskeren i at afdække skjulte mekanismer i det som vedkommende undersøger. Forskeren skal gøre sig selv bevidst om sine fravalg og sine tilvalg af undersøgelsesfeltet. Der kræves ikke nødvendigvis en udlevering af forskerens private univers, men god forskning kræver en nærmere redegørelse for forskerens placering i det videnskabelige felt, hvilket vil sige, at vedkommende klarlægger hvilke teoretikere, der ligger til grund for forskningen, dvs. hvilke andre forskere man lader sig inspirere af og hvilke man tager afstand fra.

Induktion kontra deduktion

Både inden for historie og samfundsvidenskaberne har der løbende været en debat om hvilke metodologiske retningslinier, der kunne vinde den største videnskabelige accept. Debatten har været om forskningsprocesserne skulle være induktive eller deduktive. Ved induktive processer kan man slutte fra enkeltstående observationer til generelle udsagn, mens man ved deduktive processer kan ræsonnere fra det almene til det specifikke.

Induktion

Økonomerne Olesen og Pedersen præsenterer den induktive metode således: "Historisk set var man af den opfattelse, at det alene var empiriske observationer, der betingede væksten i den videnskabelige erkendelse. Videnskaben kunne således fornuftigt udvikle sig over tiden ved, at man forsøgte at slutte fra enkelte facts (empiriske observationer) til almene love (generelle teorier). Denne accept af det induktive princip betinger, at man opfatter videnskabelig viden, som en viden der er absolut sand. Videnskaben udvikler sig ved, at der til stadighed akkumuleres korrekt observerede og sande facts om den omgivende verden" De stiller både et spørgsmål, og giver et svar: "er det virkeligt korrekt, at vi altid bestræber os på at indsamle data uden, at indsamlingsprocessen i et større eller mindre omfang er styret af teoretiske overvejelser? Sandsynligvis ikke, snarere måske endda tværtimod. Dermed er det rene induktionsprincip brudt". Der kan ikke herske tvivl om, at mange historikere hælder til den induktive undersøgelsesmetode, og ingen tvivl om, som påpeget af Ottar Dahl, at indsamlingen og bearbejdningen af de historiske data er styret af forskeren.

Deduktion

Den deduktive metode får følgende ord med på vejen af Olesen og Pedersen: "For langt de fleste [samfundsvidenskabelige – PET] forskere forekommer deduktion som metode betydelig mere attraktiv. Den arbejdsproces, som kan udtrages af denne metode, er ganske klar og i sit forløb tredelt. Først skal vi opstille generelle love og teorier, hvorefter vi på den baggrund af disse formulerer specifikke hypoteser. Med udgangspunkt i disse forsøger vi efterfølgende at udtrage empiriske udsagn, der i deres indhold er logisk valide. Jo bedre teorierne er, desto flere hypoteser kan man formulere, og desto mere empirisk viden kan man derudaf aflede. Over tiden vil den

videnskabelige erkendelse dermed øges på en for alle erkendt og velstruktureret måde”. Denne metodetilgang er bortset fra de økonomiske historikere ikke særlig udtalt inden for historievidenskaben.

Nyttige videnskabsfilosofiske begreber

Inden for de politiske og sociale videnskaber skelnes der af og til mellem den ontologiske, epistemologiske, fænomenologiske og hermeneutiske videnskabstradition. Dette skyldes, at mange politiske, kulturelle og sociale fænomener ikke fremtræder i fysisk - og dermed i umiddelbar erkendelig - form. Dette stiller nogle helt essentielle spørgsmål til hvad det er, man i realiteten undersøger, og hvordan man er nået frem til denne erkendelse eller viden. Disse videnskabelige begreber danner samtidig et grænseland mellem filosofi, historie og samfundsvidenskaberne, og udgør – måske ubevidst - et naturligt bindeled i de faglige integrationsbestrebelse.

Ontologi

En ontologisk teori er en teori om at ”være”. Hovedspørgsmålet er, om der er en ”real verden” ”derude” som er uafhængig af vores viden om den. Fx at der er essentielle forskelle mellem køn, klasser og racer til alle tider. Der er forskelle mellem mænd og kvinder, og de kan bedst forstå hinanden hvis de erkender disse forskelle.

Ontologisk tryghed og utryghed

Ontologisk tryghed vil sige, at man har udviklet en sikker fornemmelse af, hvem man selv er og en sikker tro på, at verden omkring en er ”virkelig”. Uden denne grundlæggende tryghedsfølelse vil den ydre verden kunne virke truende. Et forhold, der påvirker ens eget forhold til verden. Der er tre former for angst, som knytter sig til det ontologisk utrygge menneskes angst: opslugning, indelukthed (implosion) og forstening (depersonalisation). Det at blive opslugt betyder, at man i kraft af sin ikke fast forankrede fornemmelse af sig selv risikerer, at ”blive kvalt” psykisk af en andens omsorg eller interesse. For et menneske, der hader sig selv, kan opslugning benyttes som en udvej til at komme væk fra sig selv, men i forsøget på at bevare en identitet, vil der ofte blive tale om en kamp mellem fuldstændig eksistenstab til en anden person på den ene side og fuldstændig isolation og ensomhed på den anden side. Med angst for indelukthed menes der, at en person oplever verden som noget, der kan ”bryde ind” i ham og dermed true hans identitet. Begrebet forstening handler både om individets angst for at blive forstenet af andre og dets egen benyttelse af denne taktik overfor andre. Individet kan være angst for at blive reduceret til en ting i den andens verden, fordi det opleves som om, at det stærke handlende subjekt er i stand til at reducere ens eget svage selv til et objekt. Folk der ikke besidder ontologisk tryghed, kan i værste tilfælde udvikle skizofreni.

Epistemologi

En epistemologisk teori er en filosofi, der beskæftiger sig med hvad vi kan vide om verden og hvordan vi kan vide det. Epistemologi betyder, hvordan man tror at man kan komme til erkendelse. Den er en af de mest grundlæggende discipliner i filosofien da den bestemmer, hvordan verdenen og jeget bliver opfattet. Epistemologi er dermed en teori om hvordan vi erkender en viden. Epistemologi beskæftiger sig med to hovedspørgsmål: Det første spørgsmål går ud på at afklare om man overhovedet kan identificere ”reale” eller ”objektive” relationer mellem sociale fænomener. Hvis dette kan bekræftes følger det andet

spørgsmål, om hvordan det er muligt. De grundlæggende spørgsmål er, om virkeligheden påvirker videnskabens begreber, eller om videnskabens begreber er påvirket af virkeligheden selv og de i samfundets politiske og sociale faktorer. Epistemologi er dermed læren om den metode, der anvendes for at komme frem til at vide noget (sandt) om et eller andet. Epistemologi betyder, at man går ud fra, at der findes en mening og en sammenhæng, og at verden kan fortolkes og forklares. Dette er også grundlaget for at der kan udvikles arbejdshypoteser, der ifølge Karl Popper kan lede frem til den hypotetisk-deduktive videnskabsmetode.

Fænomenologisk forskning

Fænomenologien tager udgangspunkt i at videnskaberne eksisterer uafhængigt af vores bevidsthed. Videnskab, i den forstand som vi forstår det, består i at udforske og studere virkeligheden omkring den proces hvorigennem vores virksomhedsopfattelse skabes. Fænomenologien er at finde de universelle regler, den absolutte sandhed. Det er ikke et spørgsmål om den findes. Det handler om processen. Abstraktioner og systematiseringer af mennesket hverdag betyder, at videnskaben ikke længere kan begribes ved naturvidenskabelige (positivistiske) metoder, da det betyder, at der ses bort fra dets subjektive evner til at tolke og systematisere de erfaringer, som til stadighed opleves. Fænomenologien studerer bevidstheden, der grundlæggende gør forskellen mellem mennesket og resten af naturen. I den fænomenologiske opfattelse ser al bevidsthed ud til altid at være rettet mod et objekt, og virkeligheden er altid større end de enkelte elementer som objektet består af fx består en melodi af mere end summen af de tekniske lyde. Fænomenologien gør også op med den opfattelse, at alle fakta kan sanses. Når man fx ser et træ forfra, kan man se/sanse forsiden af træet, men træet har også en bagside som ens bevidsthed automatisk pga. tidligere erfaringer konstruerer. Fænomenologien er dermed en erfaringsfilosofi, hvis slagord er "til sagen selv", beskriv fænomenet fordomsfrit, dvs. med bevidsthedens rettedhed mod genstanden selv. Den registrerer ikke blot hvilke egenskaber genstanden faktisk har, men fastlægger hvilke egenskaber en genstand af den pågældende type nødvendigvis må have. Altså en generalisation. Fænomenologien har især fundet indpas i sociologiens studier af menneskers livsverden, hvor man forsøger at fortolke og beskrive aktiviteter og sociale relationer i hverdagslivet, som er upåagtet (ikke sanselig) og som er dybt integreret i kulturelle mønstre og samfundsmæssige institutioner og strukturer. Denne form for fænomenologisk sociologi beskriver især "ansigt til ansigt relationer". Uden denne metodiske tilgang ville en del køns- og etnisk integrationsforskning ikke være muligt. Tankegangen stammer faktisk helt tilbage til Kant, der kom frem til, at mennesket ikke kan erkende tingene i sig selv, men måtte vende blikket fra de erfarede genstande til erfaringen selv. Kant mente, at dette ledte til en ny erkendelse, som Hegel introducerer ved som den først, at introducere begrebet "fænomenologi". Det må være helt oplagt, at den fænomenologiske forskning kan danne en fælles forskningsflade mellem historie og samfundsvidenskaberne – især sociologien.

Hermeneutisk forskning

Hermeneutisk forskning handler om at fortolke tekster. Den ligger lige til højrebent for enhver historiker, men mange samfundsvidenskabelige forskere kunne med stor nytte også udvide deres

værktøjskasse, ved at inddrage denne metode i deres forskning. Hermeneutik var oprindeligt en teologisk disciplin, men er siden hen gået over i filosofien – for også at blive indoptaget i historieforskningen. Den kan betragtes som en modvægt til naturvidenskaberne og delvis samfundsvidenskaberne, der altid forsøger at finde årsagsforklaringer. Noget som mange historikere faktisk aktivt forsøger at undgå. Hermeneutikken forsøger at forstå de enkelte fænomeners mening ud fra deres sammenhæng eller omgivelser (kontekst). Det kan dog lede til den historiske misforståelse, at det er muligt at hensætte sig til en tidligere periode og forstå den på dens egne præmisser. Dette kan dybest set ikke lade sig gøre til trods for alle gode bestræbelser. Historien må naturligvis omfortolkes til vor tids begreber, for at blive forstået i vort eget sprog og begrebsverden. Historikeren kan ikke, uanset hvor gerne vedkommende ville, sætte sig ind i fx middelaldermenneskets sted. En historisk hændelse forstås ikke af nutiden, hvis den ikke fortolkes ind i en nutidig forståelsesramme. Hermeneutikken giver en af forklaringerne på, hvorfor hver generation af historikere skriver deres egen version af historien. Samfundsvidenskabsmænd kunne også forbedre deres forskningsresultater af historiske hændelser, hvis de erkendte, at det ofte er nødvendigt at arbejde kildekritisk med deres data.

*Ideografisk og nomotetisk
videnskab*

Ideografisk videnskab er læren om det faktisk, det konkrete, det skete placeret til en bestemt tid og et bestemt sted. Nomotetisk videnskab er læren om lovmæssigheder, der gælder uafhængigt af tid og sted.

*Fra det særlige til det
generelle*

Især ser det ud til at forskellene i videnskabelig fokus ligger på *det særlige* ved enkelttilfælde modsat opstilling af *generelle lovmæssigheder* for typer af fænomener. Det første (det ideografiske) er som regel knyttet til historiefagets idealer, mens det andet (det nomotetiske) i høj grad præger samfundsvidenskaberne. Der er dog ikke altid de skarpe skel, fx foretager historikere naturligvis også generaliseringer ud fra enkelttilfælde, kategorisering af fænomener vha. almenbegreber, og forsøg på klassifikation af fænomener. Ligeledes forsøger samfundsvidenskaberne også at beskrive konkrete enkelttilfælde ud fra deres generelle teorier. Det afgørende skel er derfor skillelinien mellem de forskellige discipliner, der *producerer* data og de der blot *anvender* data og almene begreber og love.

Nedbryde faglige skel

Især inden for den nyere sociologi har der været en stigende forståelse for at nedbryde skellene mellem den ideografiske og nomotetiske videnskab. Pierre Bourdieu anså ligefrem opsplittningen mellem historie og sociologi som en "katastrofal udvikling". Hans ambition var at bryde de traditionelle modsætninger mellem de forskellige syn på historiske forløb (diakroni) og samtidige tilstande (synkroni), det statiske og dynamiske, det strukturelle og historiske, da: "enhver form for sociologi nødvendigvis må have et historisk forankringspunkt, ligesom al historie rummer en sociologisk dimension". Bourdieu var skeptisk både over for den aktørfokuserede historieskrivning, og de store "historiske sandheder" som fx marxismen. Han mente, at mange historikere var fremragende sociologer, men at de ofte veg bort fra, at opstille modeller eller foretage dispositioner og overvejelser af teoretisk eller metateoretisk art.

Historikeren Inga Floto har på udmærket vis beskrevet de klassiske dyder, der har domineret dansk historieforskning siden Erslev: ”Der indgår nemlig i den historistiske livsanskuelse en grundlæggende opfattelse af de historiske fænomeners *individualitet*, deres ”Einmaligkeit”, som tyskerne kalder det. Et afgørende moment i ethvert historisk forløb er *det unikke, det individuelle*; og dermed først og fremmest unikke hensigter knyttet til unikke personer. Og disse unikke hensigter og personer kommer for historikeren kun frem gennem et nærstudium af de historiske kilder. Det er altså der og kun der, man kan hente viden om sin videnskab. Denne grundlæggende indstilling betyder for historikerens praksis håndhævelsen af en norm, at man ikke i det historiske studium kan tillade sig at slutte fra et kendt materiale til et ukendt ved hjælp af generaliseringer. Hvert historisk materiale opfattes som unikt”. Holdningen er fortsat udbredt blandt mange historikere, men er gradvis under forandring.

Erik Helmer Pedersen, der nok må betegnes som en repræsentant for den klassiske historietradition, sagde ved sin afskedsforelæsning: ”Ofte hører man den påstand fremført, at vi ældre historikere ikke er særlig teoribevidste, men vi i stedet bare lader kildematerialet genfortælle historien. Vi, der dengang i 1960’erne begyndte at interessere os for landbefolkningens og landbrugserhvervets historie, gjorde os naturligvis nogle principielle tanker om de spørgsmål, vi ville stille materialet og om den tolkningsramme, vi ville bruge.....-Markedsøkonomiens gradvise indtog var den bagvedliggende drivkraft, kort og godt”. Hvor dybt det teoretiske arbejde i virkeligheden gik, kan følgende bemærkning sikkert belyse: ”I 1980’erne, hvor så mange ting vendte sig til det bedre, blev det heldigvis mere fredeligt at være ”gammeldags”, positivist orienteret historiker, selv om vi dengang som senere kunne risikere at få teoribogen smidt i hovedet, eksempelvis hvis vi ikke vidste, hvem Foucault var”.

Pastor Søren Krarup, der i dag repræsenterer Dansk Folkeparti, har skrevet, at Erslevs tilbøjelighed til på et kildekritisk grundlag at punktere populære danske og glorificerende historiske myter: ”var identisk med historiens afskaffelse i almindelighed og Danmarkshistoriens afskaffelse i særdeleshed”. Erik Arup får i samme forbindelse følgende skudsmål: Der er en arrogance over hans Danmarkshistorie, som giver den karakter af voldtægt...Arups ideologi var identisk med den gennemførte dehumanisering af historien og dermed menneskelivet. Der er ingen tvivl om, at for Søren Krarup har nationalfølelse forrang for videnskabelige undersøgelser.

Statskundskabsmanden Jacob Alslev, der arbejder med sociologisk historie, har givet følgende lærerige eksempel på de to historiske betragtningsformer. Den ideografiske påstand kunne være, at med absolutismens indførelse i Danmark i 1660 styrkedes statens kontrol over territoriet. Den fuldstændig samme historie, men nu i en nomotetisk iklædning, kunne derimod blive, at når først staten er blevet opfundet som organisation, vil den gennem historien fortsætte med at udvide kontrollen over sit territorium.

Forskellene mellem sociologi og historie er, ifølge Jacob Alsted, ret minimale: ”De har det samme mål for øje: at forstå de menneskelige

samfund. Og de har behov for samme redskaber, nemlig systematisk og kritisk indsamling af empiri og veludviklede teoretiske modeller". Jacob Alsted ser adskillelsen som et relativt kunstigt forsøg på at give disciplinerne en selvstændig identitet, der for det danske historiefags vedkommende har været: "indsnævrende for fantasien, dristigheden og erkendelsen".

Kritik af historisk sociologi

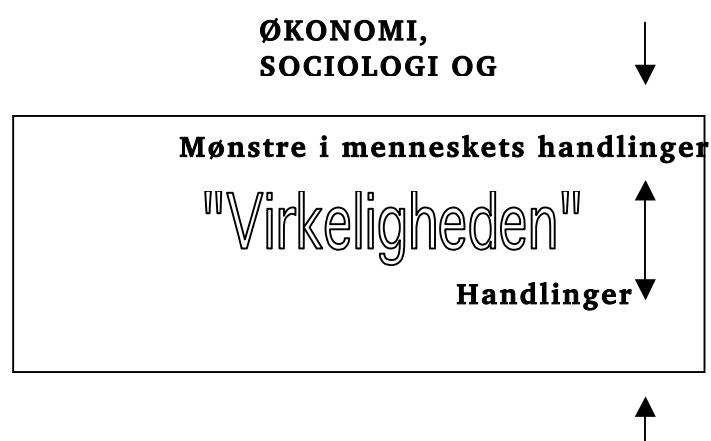
Den historiske sociologi er imidlertid blevet mødt med en del kritik.

- Teoretisk består disciplinen overvejende af makro-sociologi, der kun sjældent indfanger historiens kompleksitet.
- Disciplinens analyser over lange perioder og i store enheder befordrer et fåtal af cases og dermed en usikkerhed omkring deres generaliseringer. Samtidig medfører de en metodisk skrøbelighed, da man i høj grad må støtte sig til andres fremstillinger.
- At de teoretiske begreber, i ringe grad eller slet ikke inddrager en psykologisk dimension. Dette på trods af, at de fleste historiske sociologer er enige om, at sociale systemer dannes af relationer mellem individer.

Kobling mellem historie og samfundsvidenskab

Koblingen mellem historie og samfundsvidenskaberne kan også illustreres grafisk. Helt generelt kan man sige, at mens historien ofte fokuserer på enkelthandlinger – eller summen af dem, har samfundsvidenskaberne ofte mest fokus på mønstre eller "lovmæssighederne" i eller bag handlingerne. Da der imidlertid er tale om én og samme "virkelighed", der beskrives og fortolkes – om end efter forskellige metoder - vil der være gode faglige integrationsmuligheder i dette spændingsfelt mellem historiens jagt efter det unikke og samfundsvidenskabernes tilsvarende jagt efter det almene.

Kobling mellem historie og samfundsvidenskaberne

Humanisme og samfundsvidenskaberne

Som det fremgår af kapitlet beskæftiger historie sig på forskellig vis med mennesket som et tænkende, vidende og handlende subjekt. Det sker bl.a. gennem tolkning af sproglige ytringer, tekster, kunstværker, redskaber og klæder. Så at sige menneskets historie i alle dens afskygninger. De samfundsvidenskabelige videnskaber forsøger på forskellig vis at registrere objektive kendsgerninger, hvor målet er at

finde frem til generelle love som kan forklare de enkeltstående fænomener, som iagttages. I den historiske videnskab er der i høj grad tale om subjektive fortolkninger, der påvirkes af forskerens egne normer og værdier. I den samfundsvidenskabelige forskning forsøges der at arbejdes med objektive kendsgerninger, hvor målet er at finde generelle lovmæssigheder, der kan forklare de enkeltstående fænomener som iagttages. Spørgsmålet er bl.a. om man skal forklare lovmæssighederne bag menneskelivets og økonomiens mangfoldighed (som i samfundsvidenskaberne) eller om disse fænomener skal forstås ved deres specifikke egenartethed (som i historievitenskaberne). Almindeligvis hævdes det, at samfundsvidenskaberne er nomotetiske, dvs. forklarende, mens historievitenskaben er ideografisk, dvs. fortolkende. Så uanset hvordan man vender og drejer spørgsmålet, er der tale om en videnskabsteoretisk kamp mellem forklaring og forståelse.

Overvurderede forskelle

Som vi har set arbejder historiefaget med forståelse og fortolkning mens samfundsvidenskaberne hovedsagligt beskæftiger sig med forklaring af årsager. Disse påstande er som påpeget flere steder i kapitlet noget af en tilsnigelse, da historiefaget naturligvis også arbejder med årsagsforklaringer, samtidig med at samfundsvidenskaberne nødvendigvis også arbejder med fortolkning og forståelse, da handlinger der ikke forstås skal fortolkes for at kunne finde en mening med handlingen.

Fortolkning og forklaring

En fortolkning er korrekt, når den skaber klarhed og sammenhæng i det man ønsker at forstå. Mennesket fortolker hele tiden sine egne handlinger, og der findes ikke en mening uafhængig af fortolkningen af denne mening. I realiteten har man først brug for en fortolkning, når man ikke forstår betydningen af det man ser eller læser. Fortolkning giver forståelse, men forståelse forekommer i vid udtrækning uden en fortolkning. Det sker især når der er tale om indføling og indlevelse i handlingerne. Derfor arbejder de fleste historikere ud fra en intention, at skabe den størst mulige indlevelse og indføling for læseren i det stofområde, der er genstand for den historiske undersøgelse. Man har nemlig først brug for en fortolkning, når man ikke forstår betydningen af det man ser hører eller læser.

Sammenfatning af forskellene

Den danske videnskabsfilosof Jan Faye mener bl.a., at forskellene mellem de humanistiske og samfundsvidenskabelige idealer kan opstilles i listeform:

- Det individuelle over for det kollektive
- Det fortolkende over for det forklarende
- Det ideografiske over for det nomotetiske
- Det værdiforpligtende over for det værdifrie
- Det subjektive over for det objektive.

”Forskellene markerer sig i samfundsvidenskaberne som en diskussion om, hvorvidt disse videnskaber om samfundet kan og skal være nomotetiske eller ideografiske, altså om samfundsvidenskaberne skal søge at beskrive lovmæssighederne bag de sociale fænomeners mangfoldighed, eller om de skal forstå det egenartede ved hver enkelt stat, nation, parti, system, osv. i en fortolkning af de konventionelle regler og betydninger, der kendetegner disse institutioner.”

Et af de mest kendte – og anerkendte – forsøg på faglig integration af historiefaget med andre samfundsvidenskabelige fag, skete i det tværfaglige miljø omkring det franske tidsskrift "Annales", der påbegyndte sine offentliggørelser så langt tilbage som i 1929. Annales-traditionen fremhævede historikerens aktive rolle i forskningsprocessen med udbredt anvendelse af hypoteseopstillinger mv. De var samtidig villige til at anerkende betydningen af generaliseringer, og at inddrage social teori og praksis i deres historiske forklaringer. En væsentlig forklaring på denne åbning til andre videnskabsdiscipliner skal bl.a. findes i redaktionskomiteens meget brede faglige sammensætning, der ud over traditionelle historikere, også omfattede kulturgeografer, sociologer, økonomer og politologer. Man kan efterfølgende konstatere, at de institutionelle rammer kom til at spille en afgørende rolle for tidsskriftets retning og indhold, men samtidig med en erkendelse af, at den traditionelle historiker ikke kunne opnå tværfaglige færdigheder uden en særlig træning. Målet med Annales var ud over at åbne historien mod samfundsvidenskaberne, også at åbne selve historien. Som det blev udtrykt: Slå døre ind, bryd mure ned, og gør det ikke gennem teoretiske artikler, men ved praksis. Set ud fra et Annales-perspektiv var den tysk inspirerede historisme irrationel og uvidenskabelig, idet videnskabelighed måtte forudsætte intersubjektivitet og mulighed for falsificering. Dette var netop ikke muligt inden for hermeneutikken, hvor den personlige oplevelse i sidste ende er sandheden. For Annales-skolen skulle historikeren ikke søge bevidsthedsindholdet hos de enkelte individer eller grupper af individer, men finde den konkrete sociale adfærd, som en spejling af de kollektive sociale normer.